

„*Wartenberga domus, quare tua lumina manant?*“

Pohnutý příběh vartenberského epitafu.

Neznámá iluminace s epitafem svatovítského probošta Jana z Vartenberka († 1508)

MARTINA ŠÁROVCOVÁ

ABSTRACT

The Academy of Sciences Library has purchased a so far unknown illumination with Bohuslav Hasištejnský's epitaph of Jan of Vartenberk († 1508) from the Swiss antiquarian bookshop Dr. Jörn Günther Rare Books AG. The illumination, Hasištejnský's epitaph (with the meaning adjusted to the context) and the commemorative inscription present the figure of the Litoměřice Canon Jan of Vartenberk, who was sent to Pavia by Charles IV in 1355 to fetch the relics of St Vitus. We suppose that this illumination was probably made for Jan Jiří of Vartenberk as a component of a larger whole around 1615.

KEYWORDS

Illumination • Late Renaissance • Lords of Vartenberk • Litoměřice Canon Jan of Vartenberk (documented around the middle of the 14th century) • Provost of St Vitus and Litoměřice Jan of Vartenberk (1476–1508) • Jan Jiří of Vartenberk († 4 June 1647 Bamberg) • epitaph • Bohuslav Hasištejnský of Lobkowitz (ca 1461–1510) • family memory



V loňském roce byla Knihovnou Akademie věd České republiky zakoupena ze švýcarského antikvariátu Dr. Jörna Günthera dosud neznámá a nepublikovaná iluminace s připojenými latinskými verši. Iluminace reprezentuje ojedinělý vizuální pramen se vztahem k českému rodu pánů z Vartenberka, který vymřel krátce před polovinou 17. století.

Iluminovaný arch představuje papírové folio o výšce 327 a šířce 407 mm. Papír je opatřen filigránem v podobě dvouhlavé orlice bez koruny a se srdcovitým štítkem na prsou. Filigrán se zatím nepodařilo přesně identifikovat se žádným z datovaných a lokalizovaných filigránů. Některé podobnosti shledáváme u filigránů z druhé poloviny 16. století (zejm. tvar orlice se srdcovitým štítkem). Papírovou podložku tedy nelze prostřednictvím metody datace a lokalizace filigránu blíže časově zařadit a rozlišit původ papíru.

Papírové folio nese zřetelné stopy po vertikálním přehybu archu na polovinu. Folio nevykazuje v místě přehybu žádné stopy po šití, které by poukazovaly, že by bylo původně součástí svázaného rukopisu či tisku. Vnitřní strany archu nesou latinské verše a nápis v ornamentálním rámu a na protilehlé straně portrét s erbem. S ohledem na heraldický motiv berly, jejíž zakončení je alogicky přerušeno v místě přehybu archu, předpokládáme, že folio bylo původně součástí nsvázané složky a tento list tvořil její vnější arch. Tuto domněnku by

naznačoval i ornamentální rám, který postrádá pravou stranu. Tato ornamentální část pravděpodobně přesahovala na následující a dnes nezvěstné folio. Folio bylo dodatečně seříznuto, jak o tom vypovídají okraje archu a část seříznutých ornamentálních motivů edikuly a látkového přehození. Folio je ze zadní strany podlepeno při okrajích novějším papírem. Na foliu se neobjevují žádné druhotné přípisky či signatury, které by umožňovaly iluminaci provenienčně zařadit. Folio není opatřeno foliací a nevykazuje výraznou degradaci vlivem vlhka, hmyzu či mechanického poškození.

Levá polovina folia je členěna prostřednictvím zjednodušené pozdně renesanční malované edikuly s prolomeným frontonem a nástavcem. Ornamentální motivy edikuly jsou tvořeny volutami, akantovými listy, vázami a horizontálně pročleněny římsami. Obdobný typ architektonických rámců nacházíme na titulních listech tisků či na malovaných a sochařských epitafech v druhé polovině 16. století a na počátku 17. století. Od vnitřní nebarevné nápisové plochy je edikula kontrastně odlišena černo-šedými odstíny. Vnitřní prostor edikuly a podstavce je vymezen pro dvojici nepropojených nápisových polí. Každé z nápisových polí nese majuskulní pozlacený latinský text.

Větší a výškově převýšené horní nápisové pole je vyšetřeno pro latinské verše:¹

WARTENBERGA DOMVS QVARE TVA LVMINA MANANT?
ME MISERAM, COLVMEN CORVIT OMNE MEVM
QVIS NAM? IOANNES LVX SACRA ET GLORIA TVRBÆ
SPES PATRIS, FRATRVM SPES, GENERISq; SVI
ILLENE? DELEGIT CVIVS PRÆCORDIA VIRTVS
ÆTERNAM SEDEM PERPETVAMq; SIBI?
ANNE ILLE? ANTIQVĀ PRÆSIGNIS ORIGINE? CVIVS
MAIORES PATRLÆ GRANDE FVERE DECVS?
QVI PANDIONEAS ARTES MVSASq; COLEBAT,
CVI PROBITAS, CROESI CHARIOR ÆRE FVIT?
SCILICET HVNC ETIAM IVVENEM MORS ABSTVLIT ORBI
CVM SINAT IMMERTOS VIVERE SÆPE DIV?
HVNC INQVAM RAPVIT SEVISSIMA, NEMPE PERENES
DESCRIPTÆ LEGES SIC ADAMANTE IVBENT.
DIC PRECOR ÆTATEM? QVĀ NOS VITAMq; RELIQVIT?
QVATVOR ET TOTIDEM VIDIT OLYMPIADAS,

¹ Text je transliterován a není nijak upravován. Jsou respektovány i chyby vzniklé při zápisu textu. Tento přepis textu byl zvolen s ohledem na existenci jiných sekundárně dochovaných variant latinských veršů (viz příloha s kritickou edicí epitafu). Majuskulní litery jsou jednotně podány velkými písmeny. Členění textu zachovává původní řádkování.

QVĀ FORMĀ? FLAVVS CRINES, FACIEMq; DECORVS
 QUADRATVSq; MANVS PECTORA ADVSq; PEDES,
 DIC MORES? HOSTIS SCELERVM PORTVSq; BONORVM
 ASSIDVE LĚTVS, CVM GRAVITĀTE TAMEN,
 QVIS CLAVSIT TVMVLO? GENTOR, SED DESINE QVĚSO
 QVĚRERE: NAM LACRYMĀ DICERE PLVRA VĚTANT.

Latinské verše připomínají posmrtnou památku církevního preláta Jana z Vartenberka, který zemřel ve věku nedožitých třiceti tří let († 1508). Jan z Vartenberka pocházel z významného českého rodu pánů z Vartenberka, kteří byli příslušníky markvartického příbuzenství.² Zakladatelem rodu Vartenberků byl Beneš, syn Markvarta III., pozdější nejvyšší číšník, který se nejméně od roku 1281 psal z Vartenberka. Z následující generace Benešových synů se odlišili jednotlivé větve Vartenberků: větev veselská, kumburská, kostecká a děčínská. Děčínská větev Vartenberků patřila k nejvýznamnější větvi celého rodu. Její potomci byli v 16. a na počátku 17. století jedinými představiteli rodu, neboť ostatní větve vymřely v 15. století.

Epitafem připomenutá památka přísluší tedy Janu z Vartenberka, který pocházel z děčínské větve Vartenberků. Jan z Vartenberka se narodil v roce 1476 jako syn Zikmunda, pána na severočeském Děčíně a nejvyššího královského číšníka, a Elišky z Kunštátu.³ Počátkem devadesátých let 15. století zahájil Jan

² K rodu pánů z Vartenberka Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae, Decadis II. libri II. pars IV.*, Pragae 1688, s. 65–66; Gelasius DOBNER, *Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita ... I*, Praha 1764, s. 222–328 (*Knihopis* č. 5941); Julius PAŽOUT, Oto Jindřich z Vartenberka v rozepři o dědictví Smiřické a zavraždění jeho, *Světozor* I, 1867, s. 25; Fr[iedrich] BERNAU, Das letzten Wartenbergers Ende, *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs* 5, 1882, s. 28–35; Anton PAUDLER (ed.), *Pater Schlegel's Chronik von Bensen*, Bensen 1887; *Ottův slovník naučný* XXVI, Praha 1907, s. 434–439; Josef KOLLMANN, Povstání poddaných statku Markvartice proti Otovi Jindřichovi z Vartenberka r. 1625. Zánik vartenberského rodu, *Ž minulosti Děčínska* II, 1974, s. 65–107; Ivana ČORNEJOVÁ, Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské, *Ž minulosti Děčínska a Českolipska* IV, 1985, s. 333–347; Robert ŠIMŮNEK, Dědictví po Čenkově z Vartenberka (K rožmbersko-vartenberským vztahům v 1. polovině 15. století), *Mediaevalia historica Bohemica* 5, 1998, s. 105–118; Stanislav KASÍK, Nejvyšší číšník království českého v rodě pánů z Vartenberka, *Heraldická ročenka 1999–2000*, 2000, s. 58–71; Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Markvartici. Ž historie nejstarší české šlechty z ranné doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000.

³ K církevnímu prelátovi Janu z Vartenberka Bartoloměj PAPROCKÝ z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos id est Successio. Jinak poslaupnost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království českého, to jest panského, rytířského a měšťského*, Praha 1602, s. 277–278 (*Knihopis* č. 6843); Johann Florian HAMMERSCHMIDT, *Gloria et majestas sacro-sanctae, regiae, exemptae et nullius diaecesis Wissehradensis ecclesiae ss. apostolorum Petri et Pauli*, Praha 1700, s. 547–548 (*BCBT* s. v. Hammerschmidt); G. DOBNER, *Monumenta ...*, pozn. 2, s. 224; Joseph Petr Wenceslaus DITTRICH, *Series praepositorum sacrosanctae pervetustae regiae collegiatae ecclesiae sanctorum apostolorum Petri et Pauli in castro Wischehrad ad Pragam Regni Bohemiae metropolim cum succincta ejusdem ecclesiae et capituli historia*, Praha

z Vartenberka duchovní kariéru. Nejprve byl zvolen proboštem vyšehradské a litoměřické kapituly a roku 1498 byl jmenován proboštem pražské metropolitní kapituly. V témže roce odchází studovat do Boloně, kde nabyt církevně-právního vzdělání. Významný boloňský humanista Filip Beroald jej poctil dedikací ve vydání tisku s názvem *Heptalogus seu Libellus, quo septem sapientium sententiae discutuntur* (Bologna, Benedictus Hectoris 1498), kde oslavuje Janovy ctnosti a zdůrazňuje, že věnování je výrazem jeho vděčnosti. Zmíněn je i v dedikaci učiněné Kryštofovi z Veitmile, kde se Beroald zmiňuje o tom, jak někteří mladíci přicházejí každého roku studovat do Boloně a za nejznamenitější považuje Jana z Vartenberka a Martina z Krumlova (*Oratio proverbiorum*, Bologna 1499). Do vlasti se Jan z Vartenberka navrácí koncem roku 1500, jak dokládá třetí Rackův dopis poslaný za ním domů z Itálie. V dopise mu Racek Doubravský přeje šťastný návrat do vlasti a soudí z jeho vzdělání hodnosti a slávu doma i v cizině. Kromě hodnosti svatovítského probošta zastával pozici administrátora pražské horní konzistoře. Jan z Vartenberka se zasloužil o hmotný a duchovní rozkvet svatovítské kapituly, která se od devadesátých let 15. století těšila plně obnovené panovnickové přízni a podpoře, provázené odkazy a dary zámožnějších katolických obyvatel Hradčan a Malé Strany.⁴ V roce 1502 získal hodnost probošta i v lužickém Budyšině a přijal kněžské svěcení. Jan z Vartenberka však umírá již počátkem roku 1508 a epitaf připomíná, že jej pochoval vlastní otec.

Autorem epitafu o rozsahu jedenácti elegických distichů byl humanistický básník a prozaik Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461–1510).⁵ Hasiš-

1802, s. 60; Anton Ludwig FRIND, *Die Kirchengeschichte Böhmens IV. Die Administratorenzeit*, Prag 1878, s. 146–147, 475; A. PAUDLER (ed.), *Pater ...*, pozn. 2, s. 31–33; Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 81, 336; Josef TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.* (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. 3, třída 3, č. 4), Praha 1894, s. 103–104; Josef TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře humanistické. I. Dra. Racka Doubravského. II. M. Václava Píseckého s doplňkem listáře Jana Šlechty ze Věhrd* (Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku 2, Korrespondence a cizojazyčné prameny 3), Praha 1897, s. VI, č. XI, XII, XVII; C[arl] JAHNEL, Propst Johann von Wartenberg † 1508, *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 29, 1906, s. 305–307; Antonín PODLAHA, *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora* (Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis X), Praha 1912, s. 108, č. 625; Johann SCHLENZ, *Geschichte des Propsteistiftes St. Stephan in Leitmeritz* (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte 13), Prag 1933, s. 78–79; Václav BARTŮNEK (ed.), *900 let litoměřické kapituly*, Praha 1959, s. 12, 42; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)* (Česká historie 12), Praha 2004, s. 484; Ivana KYZOUROVÁ (ed.), *Básník a král. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v zrcadle jagellonské doby*, Praha 2007, s. 32–34; Jaroslav MACEK, *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007, s. 58.

⁴ Jaroslav PEŠINA, Desková malba. In: Jaromír HOMOLKA et al. (ed.), *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 345–346.

⁵ Hasištejnského epitaf Jana z Vartenberka je znám z tištěného sborníku *Appendix poematum* vydaného v roce 1570 Tomášem Mitisem (viz dále v textu). Srov. Jan MARTÍNEK (ed.), *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic. Carmina selecta*, Praha 1996, s. 64–67; Marta VACULÍNOVÁ

tejný reprezentuje v českých zemích humanismus s jeho zájmem o epitaf v jeho původním, klasicko-literárním významu.⁶ Hasištejnského básnické dílo zahrnuje přibližně kolem padesáti epitafů, jež jsou věnovány nejen panovníkům, českým a moravským šlechticům, ale i jiným humanistům.⁷ Epitafy a jiné básnické skladby přikládal Hasištejnský k listům pro přátele. Ti zajišťovali jejich další opisování a šíření v kruzích humanistů.⁸ Epitaf Jana z Vartenberka se řadí k epitafům oslavujícím památku církevních hodnostářů. Hasištejnský opěvuje Jana jako chloubu kněží a vyzdvihuje vedle jeho ctností urozenost a starobylost vartenberského rodu. Dále charakterizuje vedle Janových vlastností i vzhled a chválí jeho sličný obličej a důstojnost ve tváři.

Epitaf Jana z Vartenberka byl v roce 1570 vydán Tomášem Mitisem (1523–1591) jako součást sbírky Bohuslavových básní s názvem *Appendix poematum*. Epitaf je zde opatřen titulem *Epitaphium domini Ioannis de Wartenberg et de Tetzzen, praepositi ecclesiae Pragensis*.⁹ Z této sbírky známe většinu Hasištejnského epitafů.¹⁰ Epitaf Jana z Vartenberka v Mitisově edici se oproti jeho rukopisné verzi na iluminaci poněkud odlišuje (k textovým variantám viz příloha s kritickou edicí).

Epitaf Jana z Vartenberka byl publikován i v tematicky poněkud odlišném tisku, vydaném pod titulem *Diadochos* Bartolomějem Paprockým († 1614) v roce 1602.¹¹ Paprocký přináší v genealogickém kompendiu i popis řady památek

(ed.), *Bohuslaus Hassensteinus a Lobkowicz. Opera poetica*, Monachii-Lipsiae 2006, s. 147–148, č. 243. K osobnosti Bohuslava Hasištejnského naposledy I. KYZOUROVÁ (ed.), *Básník ...*, pozn. 3.

⁶ Kamil BOLDAN, Epitaf Půty Švihovského z Rýzmburka od Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. In: Jiří Roháček (ed.), *Epigraphica & sepulcralia III. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR, v. v. i., v letech 2008–2010*, Praha 2011, s. 11.

⁷ Srov. M. VACULÍNOVÁ (ed.), *Bohuslaus ...*, pozn. 5.

⁸ K. BOLDAN, Epitaf ..., pozn. 6, s. 15; Jan MARTÍNEK, Ke kritice a datování básnického díla Bohuslava z Lobkovic, *Listy filologické* CIII, 1980, s. 231, 237.

⁹ *Generosi baronis, poetae oratorisque excellentis. d. Bohuslai Hasistenii a Lobkowicz, I. U. D. Appendix poematum editorum a Thoma Mite Nymburgeno. Addita sunt elogia plurimorum in d. Bohuslaum una cum indice lib. bibliothecae Hasisteniae*, Praha 1570, s. 296 (BCBT s. v. z Lobkovic, Bohuslav Hasištejnský). Edice epitafu Jana z Vartenberka ze sbírky *Appendix poematum* s českým překladem J. MARTÍNEK (ed.), *Bohuslav ...*, pozn. 5, s. 64–67. Srov. M. VACULÍNOVÁ (ed.), *Bohuslaus ...*, pozn. 5, s. 147–148, č. 243. K obsahu básnické sbírky *Appendix poematum* Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA (zal.), Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK (pokr.), *Rukověť humanistického básnictví* III, Praha 1969, s. 179–180, 196–200. Hasištejnský je též autorem krátkého epigramu na Jana z Vartenberka, vydaného Mitisem ve sbírce *Farrago prima* v roce 1562. V roce 1570 byla vydána ještě sbírka *Farrago poematum*, která je typograficky totožná s archy starší sbírky *Farrago prima poematum*, viz *Rukověť* III, s. 178, 182, 192.

¹⁰ *Rukověť* III, s. 196–200.

¹¹ B. PAPROCKÝ, *Diadochos ...*, pozn. 3, s. 264–265. K Paprockému např. Eduard PETRŮ, *Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Věle, O válce turecké a jiné příběhy. Výbor z Diadochu* (Živá díla minulosti 92), Praha 1982; Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech*

a náhrobků, které využíval jako historický pramen. Paprockého zmínky o náhrobcích a jiných památkách mají dokumentární hodnotu, neboť řada z nich se nedochovala či je nezvěstná. Takový příklad reprezentuje v souvislosti s rodem Vartenberků i epitaf Jana z Vartenberka.¹² Paprocký ovšem neuvádí epitaf Jana z Vartenberka v jeho rukopisné či tištěné podobě, ale odvolává se na verše z „*tabule*“, která byla umístěna v pražské katedrále.¹³ Autor v této souvislosti uvádí ještě jinou malovanou tabuli s portrétem, odloženou infulí a vartenberským erbem. Paprocký publikuje odlišnou variantu epitafu (k textovým variantám viz příloha s kritickou edicí, zejm. verš 1, 11, 18).¹⁴ Každá z výše uvedených variant epitafu Jana z Vartenberka je charakteristická odlišným uspořádáním osmnáctého verše: v Mitisově sborníku nacházíme verš ve tvaru *quadratusque manus, pectora, colla, pedes*, zatímco na iluminaci čteme *quadratusque manus pectora adusque pedes*. Paprocký uvádí zcela odlišné znění osmnáctého verše: *cuncto spirabat corpore forma genus*.

Paprocký mylně identifikuje příslušníka vartenberského rodu, kterého oslavuje epitaf a připomíná malovaná tabule, s jiným členem rodu se shodným křesťm jménem.¹⁵ S odkazem na Kroniku Václava Hájka z Libočan se autor domnívá, že připomínanou osobností je litoměřický kanovník Jan z Vartenberka, který byl v roce 1355 jedním z legátů Karla IV. Vyslanci Karla IV. měli v Pavii získat ostatky sv. Víta: „*A když byl císař v Medyolánu, poslal své orátory do Papi, totiž Bohuši, probošta litoměřického, jež byl vlastní bratr Arnošta, arcibiskupa pražského, Jana z Vartmberka, kanovníka, Petra z Šelnberka, Mikše z Landštejna, Václava z Švabenic a Přemysla z Honbic, muže učené, poručiv jim, aby mu tělo svatého Víta u Papianských vyžádali.*“¹⁶ Po straně je k životopisnému medailonu Jana z Vartenberka připojen fiktivní portrét litoměřického kanovníka Jana z Vartenberka s prázdným štítem.

Bartoloměje Paprockého z Hlohol (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně = Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae Brunensis 291), Brno 1992.

¹² K Vartenberkům v oddíle *O stavu panském*, B. PAPROCKÝ, *Diadochos* ..., pozn. 3, s. 250–281.

¹³ B. PAPROCKÝ, *Diadochos* ..., pozn. 3, s. 264.

¹⁴ Srov. M. VACULÍNOVÁ (ed.), *Bohuslaus* ..., pozn. 5, s. XXVII, s. 147–148, č. 243. Paprockého verzi epitafu Jana z Vartenberka publikoval též J. F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria* ..., pozn. 3, s. 548; J. P. W. DITTRICH, *Series* ..., pozn. 3, s. 60; A. L. FRIND, *Die Kirchengeschichte* ..., pozn. 3, s. 475; Jaroslav PEŠINA, Slohový vývoj Mistra Litoměřického oltáře. In: Oldřich J. BLAŽÍČEK – Jan KVĚT (edd.), *Cestami umění. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka*, Praha 1949, s. 145.

¹⁵ B. PAPROCKÝ, *Diadochos* ..., pozn. 3, s. 264: „*Téhož [litoměřického kanovníka Jana z Vartenberka], jakž se domnívám, spatřuje se osoba na tabuli vymalovana na zámku v kostele sv. Víta, ovšem bez nápisu, ale s erbem pánův z Vartenberka, vedle něhož biskupská infula položena, a na druhé tabuli epicedium v tyto slova napsané.*“ Srov. J. F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria* ..., pozn. 3, s. 548. Hammerschmidt odkazuje v poznámce na Paprockého *Diadochos* včetně jeho zmínky o Janu z Vartenberka jako zástupci Karla IV., který měl získat ostatky sv. Víta. Hammerschmidt epitaf správně spojuje s pražským a litoměřickým proboštem Janem z Vartenberka (†1508) na rozdíl od Paprockého.

¹⁶ B. PAPROCKÝ, *Diadochos* ..., pozn. 3, s. 264. Srov. Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1541, fol. 325v: „*Odtud pak hnul se [Karel IV.] do Lombardý, a když byl v Medyoláně,*

Zastavme se ještě u malované tabule s portrétem a vartenberským erbem z pražské katedrály sv. Víta, kterou Paprocký uvádí. Na základě pozdějšího svědectví Honsatka víme, že tato malovaná tabule představovala desku s posmíváním Kristu. Deska je dnes součástí sbírek Národní galerie v Praze.¹⁷ Malovaná deska s posmíváním Kristu vznikla na objednávku výše zmiňovaného probošta metropolitní svatovítské kapituly Jana z Vartenberka († 1508), který je na desce vyobrazen s odloženými insigniemi, berlou a mitrou. Charakteristická je jeho mladistvá tvář s plavými vlasy tak, jak je připomíná Hasištejnského epitaf. Kožešinová almuce jej charakterizuje jako kanovníka. Odložená infule a berla pak poukazují k funkci infulovaného preláta a charakterizují ho jako člena svatovítské kapituly. Součástí je i opatský panisellus zavěšený na berli, který též patřil k výsadám svatovítských kanovníků.¹⁸ Jana z Vartenberka doprovází sv. Jeroným a sv. Tomáš. Po straně je připojen vartenberský erb obtočený drakem a doplněný přikryvadly, přilbou s korunou a křídlem posetým zlatými lipovými lístky.¹⁹ Deska byla objednána ještě za života Jana z Vartenberka někdy před rokem 1508 pro katedrálu sv. Víta.²⁰

Honsatko v roce 1833 popisuje nad vchodem do sakristie svatovítské katedrály památník Jana z Vartenberka ve formě dřevěného oltářního retabula s korintskými sloupy.²¹ Ve středu architektonické edikuly se nacházela deska

poslal své slavné orátory do Papí, totiž Bohuši, probošta kostela litoměřického, jenž byl bratr vlastní Arnošta, arcibiskupa pražského, a Jana z Vartmberka, kanovníka téhož kostela litoměřického, a Petra z Šelmerku, Mikše z Lantštejna, Václava z Švábenic a Přemysla z Honbic, jenž byli výborní latiníci, jim poručiv, aby od něho žádali Papianských, aby jemu dali tělo svatého Víta mučedníka, kteréž tu u nich odpočívá.“ *Knihopis Digital : České prvotisky a staré tisky (1476–1800)*, č. 2867 [on-line].

¹⁷ Národní galerie v Praze, inv. č. O 9722, lipové dřevo, 121,7 × 78,6 cm. Anton F. M. HONSA TKO, *Die kaiserl. königl. dann des Koenigreichs Boehmen Haupt und Metropolitan Kirche zu St. Veit ob dem Prager Schlosse*, Budweis [1833], s. 151, 156–157. K desce s posmíváním Kristu Jaroslav PEŠINA, *Nová práce z okruhu Litoměřického mistra*, *Umění XIII*, 1941, s. 419–420; J. PEŠINA, *Slohový vývoj ...*, pozn. 14, s. 138–145; Jaroslav PEŠINA, *Česká malba pozdní gotiky a renesance. Deskové malířství 1450–1550*, Praha 1950, s. 120, č. kat. 254; Jaroslav PEŠINA, *Paralipomena k dějinám českého malířství pozdní gotiky a renesance*, *Umění XV*, 1967, s. 326; J. PEŠINA, *Desková malba ...*, pozn. 4, s. 359; Ladislav KESNER, *Mistr litoměřického oltáře (kat. výstavy)*, Litoměřice 1989, nestr.; I. KYZOUROVÁ (ed.), *Básník ...*, pozn. 3, s. 32–34, č. kat. 21; Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha: svatyně českých patronů a králů*, Praha 2011, s. 410.

¹⁸ Právo infule příslušelo pražským kanovníkům jako zvláštní výsada udělená pražské svatovítské kapitule v roce 1389. J. PEŠINA, *Slohový vývoj ...*, pozn. 14, s. 138.

¹⁹ K erbu Jana z Vartenberka na desce s posmíváním Kristu Stanislav KASÍK, *Vartenberkové, Heraldika. Bulletin pro pomocné vědy historické* 14, 1981, s. 112.

²⁰ S Janem z Vartenberka je spojován rovněž vznik nástěnných maleb se svatováclavskou legendou v kapli sv. Václava pražské katedrály. Pro kapitulní kostel sv. Štěpána v Litoměřicích Jan z Vartenberka pravděpodobně objednal rozměrné křídlové oltářní retabulum s pašijovými a mariánskými scénami. Josef KRÁSA, *Nástěnná malba*. In: J. HOMOLKA et al. (ed.), *Pozdně ...*, pozn. 4, s. 308; Jiří KUTHAN, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, Praha 2010, s. 117.

²¹ A. F. M. HONSA TKO, *Die kaiserl. königl. ...*, pozn. 17, s. 156.

s posmíváním Kristu a portrétem, který Honsatko správně identifikuje s pražským a litoměřickým proboštem Janem z Vartenberka. Nad malovanou deskou byl pak umístěn Hasištejnského epitaf připomínající památku pražského a litoměřického probošta Jana z Vartenberka (k textovým variantám viz příloha s kritickou edicí). Obě zmiňované tabule – nápisová i malovaná – byly citovány již v roce 1602 Paprockým.²² Honsatko oproti Paprockému uvádí ještě jiný čtyřřádkový majuskulní nápis, připojený k těmto tabulím. Ten připomíná památku již zmiňovaného litoměřického kanovníka a legáta Karla IV. Jana z Vartenberka a Jana Jiřího z Vartenberka, který nechal památník obnovit: „*DEM IOANES DE WARTENBERG TVM CANONICVS LIDOMERICENSIS A CAROLO. 4 MP. CVM. LITERA/TIS QVIBVS ORATOR MEDIOLANO PAPIAVI MISSVS ANO. 1355 CORPVS S. VITI IMPETRAVIT / PRAEFVIT ET ADMINISTRATORIS NOMINE ARCHIEPISCOPATVI PRAGESI. HIC EPITAPHIVM A IOHANNE / GEORGIO DNO. DE WARTENBERG AMORE VETVSTISSI, SVE GENTIS, RENOVATVM DIE 9 BRIS ANNO M.DC.XV.*“²³ Jan Jiří z Vartenberka tedy nechal v roce 1615 pro pozdně gotickou malovanou deskou s latinským epitafem na tabuli druhé zhotovit pozdně renesanční komemorativní památník s řezaným rámem s korintskými sloupy. Ten se bohužel nezachoval a Honsatko je jediným autorem, který uvádí popis, reflektující jeho podobu, včetně latinských majuskulních nápisů.²⁴ Jan Jiří z Vartenberka zmiňovaným pamětním nápisem deklaroval vlastní postavení zdůrazňováním kontinuity s předchozími generacemi a předky vartenberského rodu.

Uměleckohistorická literatura shodně předpokládá, že Hasištejnského verše, připomínající posmrtnou památku svatovítského probošta Jana z Vartenberka, které byly zapsány na samostatné tabuli, byly připojeny záhy po jeho smrti po roce 1508 k již existující pozdně gotické malované desce s jeho portrétem. Původní umístění tabulí v interiéru svatovítského chrámu neznáme. Honsatkova lokalizace pozdně renesančního vartenberského památníku nad vstupem do sakristie svatovítského chrámu, jehož součástí se obě tabule v roce 1615 staly, nemusí být totiž původní, ale není zcela vyloučena. Honsatko ještě uvádí, že v blízkosti vartenberského epitafu při vstupu do sakristie se nacházela též vartenberská

²² B. PAPROCKÝ, *Diadochos ...*, pozn. 3, s. 264–265.

²³ A. F. M. HONSATKO, *Die kaiserl. königl. ...*, pozn. 17, s. 157. Text je transliterován a není nijak upravován. Jsou respektovány i chyby vzniklé při zápisu latinského textu (viz příloha s kritickou edicí).

²⁴ Pozdně renesanční vartenberský epitaf s ústřední pozdně gotickou malovanou deskou, nápisy a s architektonicky řezaným rámem s korintskými sloupy zastupoval pravděpodobně takový typ epitafu, který reprezentuje například brněnský epitaf Benedikta Umlaufa (†1608) z roku 1612 s ústředním obrazem Nejsvětější Trojice a s architektonicky členěným rámem. Zora WÖRGÖTTER, Epitafní obrazy v Brně. In: Ondřej JAKUBEC (ed.), *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007, obr. č. 31, s. 58–59. Složitější variantu kamenného epitafu s korintskými sloupy představuje epitaf chrudimského primase Samuela Fontina Klatovského (†1620) z roku 1614 z dílny Matouše Radouše. Radka MILTOVÁ – Ondřej JAKUBEC, Matouš Radouš a jeho chrudimská dílna. Lokální produkce měšťanských epitafů. In: O. JAKUBEC (ed.), *Ku věčné památce ...*, pozn. 24, obr. č. 39, s. 69.

pískovcová náhrobní deska – pravděpodobně Jana z Vartenberka (†1508), která je dnes nezvěštná.²⁵ Pokud by tomu tak bylo, komemorativní památník by byl vázán k místu pohřbu jednoho z Vartenberků ve svatovítské katedrále. Takový památník naplňoval požadavky na společenskou a rodovou reprezentaci jako projevu fixace k předkům, jejich postavení a ctnostem a současně propojoval privátní (rodinnou) funkci se sdělením, které se obrací vůči širší veřejnosti.²⁶

Ještě na přelomu 30. a 40. let 19. století uvádí Václav Michal Pešina z Čechorodu (1782–1859) u vchodu do sakristie svatovítského chrámu vartenberský „památník pohanění Krista Pána z času Vladislava II. r. 1508, ke cti probošta Jana z Vartenberku, kanovníka litoměřického, kterého Karel IV. 1355 do Pavie pro tělo sv. Víta byl povolal, a které s Bohušem z Pardubic, proboštem litoměřickým, byl přinesl“.²⁷ Autor předkládá poněkud zmatečnou charakteristiku památníku a v linii Paprockého mylně zaměňuje oba Jany z Vartenberka. Při puristických úpravách interiéru se pak někdy v druhé polovině 19. století celý vartenberský monument ztratil. V roce 1940 je pouze samostatná malovaná deska s posmíváním Kristu nabídnuta z pražského soukromého majetku ke koupi tehdejší Českomoravské zemské galerii.²⁸

Vraťme se ještě k druhé nápisové desce uváděné Honsatkem, která byla umístěna ve spodní části vartenberského monumentu a připomínala osobnost litoměřického kanovníka Jana z Vartenberka a obnovu epitafu Janem Jiřím z Vartenberka v roce 1615. Jan Jiří z Vartenberka zmiňovaným pamětním nápisem deklaroval vlastní postavení zdůrazňováním kontinuity s předchozími generacemi a předky vartenberského rodu. Domníváme se, že tato nápisová tabule vznikla až v souvislosti s obnovením monumentu Janem Jiřím z Vartenberka v roce 1615. Takovou domněnku nepřímo potvrzuje Paprocký, který zmiňuje pouze dvě tabule.²⁹ Paprockého genealogické práce se výrazně podílely na formulo-

²⁵ Z Honsatkovy poznámky není příliš jasné, ke kterému ze členů vartenberské rodiny náhrobní desku vztahuje. A. F. M. HONSAK, *Die kaiserl. königl. ...*, pozn. 17, s. 157. Jako vartenberský náhrobek z pražské katedrály byla mylně určena opuková náhrobní deska, uložená ve sbírkách Lapidária Národního muzea. Fragmentárně dochovaný latinský a německý nápis se podle Hejnice vztahoval k Jiřímu Březenskému z Vartenberka. Tuto domněnku vyvrátil Kasík, který identifikoval náhrobek s Jiřím von Spauer (†1542). Vladimír DENKSTEIN – Jana KYBALOVÁ – Zorošlava DROBNÁ, *Lapidarium Národního muzea. Sbírka české architektonické plastiky 11. až 19. století* (Pragensie a památky 8), Praha 1958, s. 129, č. kat. 89; Josef HEJNICE, *Náhrobky v lapidáriu Národního muzea, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – historie XIII.*, č. 4, 1959, s. 141–215; Stanislav KASÍK, *Když Vartenberk je Spaur a Spaur není Vartenberk ... aneb „kočičí život“ jednoho omylu, Heraldika a genealogie XXIII*, č. 3, 1990, s. 176–179.

²⁶ Ondřej JAKUBEC, *Renesanční epitaf jako médium společenské a náboženské reprezentace*. In: O. JAKUBEC (ed.), *Ku věčné památce ...*, pozn. 24, s. 16. K reprezentaci urozenosti a rodové paměti P. MAŤA, *Svět ...*, pozn. 3, s. 88–109.

²⁷ Václav Michal PEŠINA, *Krátké popsání kr. chrámu Páně pražského sv. Víta s přiloženým plánem*, [Praha, mezi roky 1837 a 1843], s. XXIII.

²⁸ Podrobně k historii desky po roce 1940 L. KESNER, *Mistr ...*, pozn. 17.

²⁹ B. PAPROCKÝ, *Diadochos ...*, pozn. 3, s. 277.

vání představ o minulosti.³⁰ Lze snad předpokládat, že Jan Jiří z Vartenberka pod vlivem Paprockého záměny obou Vartenberků nechal pořídit v souvislosti s obnovením památníku rovněž desku s latinským pamětním nápisem, který poprvé publikoval Honsatko. Tento pamětní nápis doplnil tabuli s Hasištejnského epitafem Jana z Vartenberka († 1508) a desku s posmíváním Kristu o biografické údaje. Tyto biografické údaje se zdůrazněním výjimečného životního počínu uchovávají památku na člena vartenberského rodu. Připomínají litoměřického kanovníka Jana z Vartenberka jako posla vyslaného Karlem IV. za účelem získání ostatků sv. Víta v roce 1355. Tento čin jednoho z vartenberských předků nebyl snad s ohledem na lokalizaci památníku v katedrále sv. Víta náhodný a měl připomínat zásluhy vartenberských předků v kontextu sakrálního prostoru katedrály. Nápis se zdá latinskou parafrází pasáže z Hájkovy kroniky, kterou volně cituje Paprocký. Obnovený vartenberský monument tedy transformoval původní význam tabulí a nově připomínal památku „karlovského“ Jana z Vartenberka. V souvislosti se záměnou obou osob byla na nápisu tomuto „karlovskému“ Vartenberkovi přisouzena mylně ještě hodnost administrátora pražské horní konsistoře, která ve skutečnosti náleží jeho mladšímu jmenovci.³¹

Litoměřický kanovník Jan z Vartenberka je doložen v listině týkající se získání pavijské relikvie sv. Víta Karlem IV.³² Ve zmiňované listině jej nacházíme

³⁰ K Paprockého formulování představ o minulosti Tomáš KNOZ, Středověký původ moravské šlechty v Zrcadle Bartoloměje Paprockého. Ke „konstrukci minulosti“ ve vrcholně renesančním dějepisectví. In: Tomáš BOROVSÝ – Jan LIBOR – Martin WIHODA (edd.), *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkoví přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 151.

³¹ Hodnost Jana z Vartenberka († 1508) jako administrátora pražské horní konsistoře připomíná např. J. F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria ...*, pozn. 3, s. 547. Petr Maťa v souvislosti s rodovou pamětí připomíná, že nesmíme přeceňovat aktivní znalosti jednotlivých šlechticů o historii vlastního rodu a o činech předků, neboť paměť velké části šlechticů často nesahala dále než dvě generace. P. MAŤA, *Svět ...*, pozn. 3, s. 90.

³² Originál listiny uložen v Archivu Pražského hradu ve fondu Archivu Metropolitní kapituly u sv. Víta (sign. XI 16). Listinu publikoval v roce 1673 Tomáš Pešina z Čechorodu. Tomáš PEŠINA z Čechorodu, *Phosphorus Septicornis, i.e. Metropol. S. Viti eccles. Pragensis maiestas*, Praha 1673, s. 460–462 (*Knihopis* č. 7033). Srov. též Eduard ŠITTLER – Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. Král. hlavní město Praha. Hradčany II, Poklad svatovítský a knihovna kapitulní*, Praha 1903, s. 44–45; Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK (edd.), *Archiv pražské metropolitní kapituly 1, Katalog listin a listů z doby předhusitské (1419)*, Praha 1956, s. 85, č. 283; Jana ZACHOVÁ (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V, 1346–1355. Fasciculus 4, 1352–1355*, Dolní Břežany 2004, s. 874, č. 1990. Ke vztahu Karla IV. k ostatkům Jaroslav V. POLC (ed.), *Otec vlasti 1316–1378* (Studium Křesťanské akademie. Sešity studií 1), Řím 1980, s. 56–78 [přetištěno Jaroslav V. POLC, Vášeň Karla IV. po ostatcích svatých. In: Jiří KUTHAN (ed.), *Česká církev v dějinách*, Praha 1999, s. 133–152]; Václav VANĚČEK, *Carolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV*, Praha 1984, s. 455–467; Anežka MERHAUTOVÁ, *Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. výročí založení*, Praha 1994, s. 104–105; Jaroslav ČECHURA, *Karel IV. na dvořím trůně*, Praha 1998, s. 181–212; Karel OTAVSKÝ, Reliquien im Besitz Kaiser Karls IV., ihre Verehrung und ihre Fassungen. In: Jiří FAJT (ed.), *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká*

jmenovaného jako litoměřického kanovníka Jana. S přídomkem z Vartenberka je litoměřický kanovník Jan zapsán v listině datované rokem 1363.³³ Během své korunovace v Miláně se Karel IV. dozvěděl, že ostatky sv. Víta jsou uloženy v benediktinském klášteře sv. Marina v Pavii, kam vyslal poselstvo v čele s pavijským biskupem. Relikvie byla získána zástupci 10. ledna 1355. Karel IV. pak oznámil listem z Pisy 22. ledna 1355 arcibiskupovi Arnoštovi z Pardubic a pražské kapitule, že získal v klášteře sv. Marina v Pavii ostatky sv. Víta, a slíbil, že je přiveze do Prahy sám nebo je do Prahy pošle. Členem poselstva byl pozdější litoměřický probošt Bohuš, bratr arcibiskupa Arnošta z Pardubic, Petr ze Šelenberka, Mikuš z Landštejna, Václav ze Švábenic, Přemysl z Honbic a litoměřický kanovník Jan z Vartenberka.³⁴

Zdánlivě vedlejší příběh vartenberského epitafu a památníku ve svatovítské katedrále nachází své vyznění na dosud neznámé a nepublikované iluminaci. Ačkoliv Paprocký a Honsatko publikovali shodný latinský epitaf tabule ze svatovítské katedrály, obě se liší! Paprockého verze epitafu se zdá poněkud těžkopádná a svévolně upravená. Srovnáme-li epitaf zapsaný na iluminovaném foliu s Honsatkovou verzí, zjistíme, že oba reprezentují shodnou a ve své komplexnosti dosud neznámou variantu Hasištejnského epitafu na Jana z Vartenberka (srov. verš 18).

Menší obdélné pole malovaného podstavce na iluminovaném foliu pak nese pozlacený majuskulní latinský text, připomínající památku Jana z Vartenberka, který byl vyslán jako legát pro ostatky sv. Víta do Pavie Karlem IV. v roce 1355. Tento „karlovský“ Jan z Vartenberka je identifikován s osobností Jana z Vartenberka, který je oslaven ve výše zapsaném epitafu. Na iluminaci se tedy objevuje shodný pamětní nápis, který byl součástí vartenberského pozdně

výzdoba. Sborník příspěvků z mezinárodního symposia, Klášter sv. Anežky České 23. 9.–25. 9. 1998, Prague 2003, s. 129–141; Kateřina KUBÍNOVÁ, Imitatio Romae. Karel IV. a Řím, Praha 2006; Pavel HOLMAN, Karel IV. jako sběratel. In: Šimon UNGERMAN – Renáta PŘICHYSTALOVÁ (edd.), Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám, Praha 2010, s. 673–683. Ke kultu sv. Víta v Čechách Jaroslav KADLEC (ed.), Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích, Praha 1989, s. 72–77; Jiří KUTHAN, K vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., Časopis Národního muzea. Řada historická 173, 2004, s. 34–35.

³³ J. SCHLENZ, *Geschichte ...*, pozn. 3, s. 212. Tohoto Jana z Vartenberka zmiňuje G. DOBNER, *Monumenta ...*, pozn. 2, s. 223. Na konci 14. století zastával hodnost svatovítského kanovníka další člen rodu pánů z Vartenberka Jan Chudoba z Vartenberka († 1433). Jan Chudoba byl kanovníkem pražské katedrály jmenován v roce 1379. V inventáři svatovítské katedrály z roku 1387 je doložena *parvula cappa Johannis de Warthenberg*. Na svoji funkci v kapitule Jan rezignoval v roce 1390. K němu E. ŠITTLER – A. PODLAHA, *Soupis ...*, pozn. 32, s. XLV, č. 449; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X. Boleslavsko*, Praha 1932, s. 22, 143; A. PODLAHA, *Series ...*, pozn. 3, s. 53, č. 423; Matthias NUDING, *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Großen Abendländischen Schismas* (Spätmittelalter und Reformation 38), Tübingen 2007, s. 125, 230; Ondřej VODIČKA, Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku. Pokus o portrét severočeského pána husitské doby, *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska* 20, 2011, s. 11–34.

³⁴ K Bohušovi z Pardubic Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic: arcibiskup, zakladatel, rádce* (Velké postavy českých dějin 10), Praha 2008, s. 214–219.

renesančního epitafu z roku 1615 a který uvádí Honsatko. Shodně se objevuje též zmínka o jeho domnělé hodnosti administrátora pražské horní konsistoře. Na nápisovém poli iluminace však postrádáme zmínku o obnovení „*epitafia*“ Janem Jiřím z Vartenberka 9. října 1615.

Hasištejnského latinský epitaf a nápis připomínající „*karlovského*“ Jana z Vartenberka na iluminovaném foliu tedy představují zmenšenou kopii nápisových tabulí, které byly součástí pozdně renesančního vartenberského památníku s ústřední pozdně gotickou malovanou deskou. Za výše uvedených předpokladů by tak iluminace s epitafem mohla vzniknout nejdříve v roce 1615, kdy se staly součástí vartenberského památníku obě nápisové desky. Slohové a formální motivy iluminace tento předpoklad nijak nevylučují.

Na protější straně folia je zachycena postava muže v mladém věku přidržující v rukou znak svatovítské kapituly se středovým štítkem vartenberského erbu. Portrét představuje typ polopostavy s tváří zobrazenou z profilu a s lehce tříčtvrtečním natočením hrudi. Muž s plavými vlasy, splývajícími na krk, je oděn do bílé alby a červeného ornátu. Slavnostní roucho, připomínající dalmatiku, je vyšíváno zlatými nitěmi a obohaceno o motiv kříže, zdobeného detailně zachycenou výšivkou s ukřížovaným Kristem a s aplikacemi perliček a drahokamů. Kolem krku je zobrazen amikt a na ruku rukavice se zlatou výšivkou a na prstech několik prstenů. Drapérie byly pointovány stříbrnou kresbou, která zčernala. Postava je umístěna před jakýsi parapet s přehozem, na kterém je položena kniha s růžencem. Muž přidržuje v pozici štítonoše pozdně renesanční znak s černým polem a zlatým břevnem, který náleží metropolitní svatovítské kapitule.³⁵ Součástí znaku metropolitní svatovítské kapituly je i mitra, umístěná na středu horní hrany štítu a podložená prostým procesním křížem heraldicky vpravo a berlou se sudariem heraldicky vlevo. Na zlatém břevnu znaku je položen vartenberský erb, který je zlato-černě polcen a obtočen okřídleným drakem, zakusujícím se do vlastního ocasu.³⁶ Vartenberkové užívali heraldický motiv draka na paměť členství prapředka Čenka z Vartenberka v Dračím řádu císaře Zikmunda Lucemburského.³⁷ S ohledem na prezentaci rodového

³⁵ Ke znaku metropolitní svatovítské kapituly Antonín RYBIČKA, *O erbích, pečetěch a znacích stavu kněžského v Čechách*, Praha 1862; Břetislav ŠTORM, *Znaky stavu kněžského v zemích českých, arcibiskupství pražského a olomouckého, biskupství litomyšlského, ... a znamení řádu františkánského a augustiniánského*, Olomouc 1929; Aleš ZELENKA – Miloš KOUTNÝ, *Die Wappen der Prager Bischöfe. Eine heraldische Untersuchung*, München 1973; Pavel R. POKORNÝ, *Znaky pražských arcibiskupů*, *Heraldická ročenka 2001, 2002*, s. 75–111.

³⁶ K vartenberskému erbu a jeho vývoji August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I*, Praha 1925, s. 14–18; Stanislav KASÍK, O znaku pánů z Vartenberka, *Heraldika. Bulletin pro pomocné vědy historické* 14, 1981, s. 49–84; S. KASÍK, Vartenberkové ..., pozn. 19, s. 101–144; Johann Evang. KIRNBAUER VON ERZSTÄTT – Johann Baptist WITTING, *Die Wappen des Adels in Niederösterreich 2* (J. Siebmacher's großes Wappenbuch 26), Neustadt an der Aisch 1983, s. 492–514.

³⁷ K dračímu řádu Milada STUDNIČKOVÁ, Hoforden der Luxemburger, *Umění XL*, 1992, s. 320–328; Igor GRAUS, Dračí rád Žigmunda Lucemburského a jeho symbolika, *Slovenská archivistika XXXI*, 1996, s. 86–105; Zdeněk HAZLBAUER, Zobrazení dračího řádu Zikmunda

vartenberského erbů a znaku metropolitní svatovítské kapituly bychom identifikovali portrétovaného muže jako Jana z Vartenberka, který zastával funkci svatovítského probošta a administrátora pražské horní konsistoře na počátku 16. století. Se zřetelem k výše citovaným předpokladům ohledně iluminace s vartenberským epitafem měl portrét vlastně zachycovat „karlovského“ Jana z Vartenberka, kterému byl mylně přiřknut titul administrátora.

Portrét Jana z Vartenberka s charakteristickými plavými vlasy, které zmiňuje Hasištejnskému epitaf, nevznikl jako miniaturní kopie pozdně gotického portrétu, který je součástí desky s posmíváním Kristu. Obě postavy reprezentují odlišný portrétní typ. Rozdílná jsou jejich gesta a liturgický oděv včetně připojeného erbů. Shodný je jen věk a plavé vlasy. Pro portrét je určující určitá naivnost s charakteristickými ornamentálními prstenci plavých vlasů a s manýristicky bělostnou tváří s narůžovělými líčky. Portrét vyznačuje převažující grafické pojetí s pevně vedenou linkou podkresby a zájem o detailní provedení jednotlivostí. Fiktivní portrét Jana z Vartenberka je umístěn před neutrální pozadí. Předpokládáme, že autorem portrétu Jana z Vartenberka je stejný anonymní autor, který vytvořil protější malovanou edikulu s nápisovými poli. Pojetí portrétu nijak nevylučuje dataci iluminace do doby kolem roku 1615.

Typ profilového portrétu, zejména v podobě busty, byl v 16. století velice oblíben. Tento typ portrétu souvisí s obnoveným zájmem o profilové vyobrazení známé z antických mincí (např. Albrecht Dürer, Lucas Cranach, Jost Amman, Hans Holbein). Na pojetí portrétu Jana z Vartenberka mohly spolupůsobit tištěné sbírky, které obsahovaly portréty významných evropských osobností. Takový příklad reprezentuje známé vydání Jeana Jacquese Boissarda a Theodora de Bry *Icones virorum illustrium* (Frankfurt am Main 1597), kde nacházíme obdobný typ portrétu z profilu s ornamentálními vlasy a rukama opřeny o parapet. Tematický vliv mohly mít na vznik takové iluminace s latinským epitafem i velice oblíbené tištěné sbírky nápisů z epitafů, náhrobků a jiných monumentů s jejich vyobrazeními. Italské náhrobky zachycoval například tisk Tobiase Fendta *Monumenta sepulcrorum cum epigraphis ingenio* (Wrocław 1574).³⁸ Některé charakteristické motivy, jako je pojetí vlasů či gesto překřížených prstů, nacházíme na portrétech osobností či biblických postav z grafických listů Hendrika Goltzia či Aegidia Sadelerera.

Lucemburského na vrcholně gotických středoevropských kachlích, *Archaeologica historica* 24, 1999, s. 387–400; Milada STUDNIČKOVÁ, Drehknoten und Knoten. Die Orden Wenzels IV. und Sigismunds von Luxemburg und die Polysemantik ihrer Zeichen. In: Jiří FAJT – Andrea LANGER (edd.), *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, München 2009, s. 377–387; Milada STUDNIČKOVÁ, Drache oder Schlange? Das Louvre Profilporträt Sigismunds von Pisanello im Licht der italienischen Quellen. In: Livia VARGA (ed.), *Bonum ut pulchrum. Essays in art history in honour of Ernő Marosi on his seventieth birthday*, Budapest 2010, s. 241–250; Milada STUDNIČKOVÁ, Dvorské řády Lucemburků. In: František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 458–460.

³⁸ Piotr OSZCZANOWSKI – Jan GROMADZKI, *Theatrum vitae et mortis. Graphik, Zeichnung und Buchmalerei in Schlesien 1550–1650*, Wrocław 1995, s. 31–32, č. kat. 73.

Vzhledem k tomu, že iluminované folio obsahuje zmenšenou kopii latiných veršů a části pamětního nápisu, který byl součástí vartenberského monumentu ve svatovítské katedrále, není zcela vyloučeno, že následující nezvestné bifolio mohlo nést miniaturní kopii malované desky s posmíváním Kristu (?). Obdobné příklady kopírování gotických maleb ve druhé polovině 16. století a na počátku 17. století jsou známy i z českého prostředí. Autorem zmenšených kopií nástěnných maleb se svatováclavskou legendou v pražské katedrále byl Matyáš Hutský z Křivoklátu († 1599). Svatováclavská legenda byla Hutským namalována do rukopisu, který byl v roce 1575 darován Ferdinandu Tyrolskému.³⁹ Obdobnou variantu představuje tzv. rukopis UNIQA.⁴⁰ Kopie tří scén ze svatováclavské kaple – Václav na říšském sněmu, Václav kope hrob a přenesení těla sv. Václava – jsou součástí jiného rukopisu vídeňské knihovny. Tento rukopis obsahuje dále zmenšené kopie ostatkových scén z Karlštejna a stavovský erbovník včetně dvou vartenberských erbů. Rukopis vznikl v roce 1571 jako dar stavovské obce arciknížeti Rudolfovi II. při jeho návratu ze Španělska do Vídně.⁴¹ Kopie karlstějnských nástěnných maleb ze 14. století jsou součástí tzv. *Codexu Heidelbergensis*.⁴² Jiným dokladem raně novověkých kopií středověkých kodexů je rukopis Pulkavovy kroniky.⁴³ Rukopis představuje iluminovaný svod starších českých kronik a je kopií rukopisu z doby kolem roku 1530, kterou nechal pořídit vnuk minsterberského knížete Karla st. Karel II. (1546–1617) jako reprezentační dar pro svého švagra císařského hofmistra Adama z Valdštejna.

Předpokládáme, že iluminace, jejíž součástí je kopie nápisových tabulí ze svatovítské katedrály a fiktivní vartenberský portrét, vznikla pro Jana Jiřího z Vartenberka, který nechal *epitaphium* v roce 1615 obnovit. Z tohoto důvodu pak pravděpodobně chybí na spodním nápisovém poli iluminace údaj o renovaci epitafu, neboť by tato informace pro Jana Jiřího z Vartenberka postrádala smysl. Jan Jiří z Vartenberka († 4. 6. 1647 Bamberg) byl posledním žijícím členem děčínské linie Vartenberků.⁴⁴ Z titulu svého úřadu nejvyššího číšníka se

³⁹ *Icones historici, vitam et martyrium Sancti Venceslai*, Vídeň, ÖNB, sign. 5263. Karel STEJSKAL – Eduard PETRŮ, *Icones historici, vitam et martyrium Sancti Venceslai, principis Boemiae, designantes. Historické obrazy života a umučení svatého Václava, knížete českého*, [Praha] 1997.

⁴⁰ Maria THEISEN – Andreas FINGERNAGEL – Monika KIEGLER-GRIENSTEIDL, *Wenzel von Böhmen – Heiliger und Herrscher. Kniže Václav – světec a panovník české země. Wenceslas of Bohemia – saint and sovereign*, Wien 2009. Další variantu reprezentoval rukopis sign. F 43 bývalé královské madridské knihovny, který se ztratil při stěhování v roce 1892.

⁴¹ Vídeň, ÖNB, sign. 8330. Pavel R. POKORNÝ, Cod. 8330 ÖNB jako stavovský erbovník 16. století, *Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků*, 1983, s. 29–32; Pavel R. POKORNÝ, Vídeňský rukopis CVP 8330, *Sborník archivních prací* 50, 2000, s. 395–432; Pavel R. POKORNÝ, Vídeňský rukopis cod. 8330. In: Jiří FAJT (ed.), *Dvorské kaple ...*, pozn. 32, s. 59–63.

⁴² *Codex Heidelbergensis*, Praha, Archiv Národní galerie, sign. AA 2015.

⁴³ Rukopis Pulkavovy kroniky, Praha, Národní archiv, ČDK, inv. č. 2452. Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Doba vlády Karla IV. a jeho rodiny v archivních dokumentech*, Praha 2006, s. 57.

⁴⁴ K Janu Jiřímu z Vartenberka srov. J. F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria ...*, pozn. 3, s. 804–808; Václav Tomáš BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II* (Spisův musejních 155. Novočeská

účastnil korunovace Fridricha Falckého na českého krále, kterého vítal v Chebu a daroval mu tzv. Žižkův meč ze své zbrojnice na Hrubém Rohozci.⁴⁵ Jako účastník stavovského povstání proti Ferdinandu II. byl vypovězen ze země a odešel do emigrace. Jeho veškerý majetek byl v roce 1622 zkonfiskován a později získán Albrechtem z Valdštejna. Jeho manželkou se v roce 1625 stala falckraběnka Sabina Falcko-Sulzbašská (1589–1661), dcera falckraběte Oty Jindřicha Falcko-Sulzbašského. Je znám tištěný sborníček, který byl vydán v souvislosti s uzavřením jejich manželství na hradě Rottau,⁴⁶ a tištěná gratulační píseň Matthäuse Apella von Löwenstern.⁴⁷ Svatbou se Sabinou Falcko-Sulzbašskou se Jan Jiří z Vartenberka stal příbuzným švédského krále Gustava Adolfa. Jeho manželka a švédský král byli totiž bratranec a sestřenice z druhého kolena. Jan Jiří z Vartenberka si nechal jejich vztah vymalovat v podobě schematického znázornění příbuzenského pouta mezi Janem Jiřím a Gustavem Adolfem. Rodokmen pak rozesílal ministrům švédské koruny.⁴⁸ Dvě z nich, zasláná Axelu Oxenstiernovi a jeho synu Johanu Axelssonovi, jsou dochována v Riksarkivet ve Stockholmu.⁴⁹ Jan Jiří z Vartenberka byl členem významného literárního spolku *Fruchtbringende Gesellschaft*.⁵⁰

Obnova starobylého vartenberského památníku ve svatovítské katedrále a miniaturní kopie nápisových desek s fiktivním portrétem naznačují zájem Jana Jiřího z Vartenberka o rodovou kontinuitu s odkazem na předešlé generace předků vartenberského rodu. Takové památky zastávaly důležitou roli v paměti šlechty, neboť rodovou paměť současně vytvářely a zaznamenávaly. O zájmu

bibliothéka 25), Praha 1883, s. 844–847; Anton GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894, s. 44–51; [Ernst] KOCH, Neuschloß, von Sächsischen Truppen besetzt 1631, *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* XXXVI, 1913, s. 241–262.

⁴⁵ František KAVKA, *Husitská revoluční tradice* (Za svobodu lidu 10), Praha 1953, s. 70.

⁴⁶ Johann NICOLAI, *Hochzeitliche Ehren. Sermon bey Vermählung dess ... Johann Geörgen, Herrn zu Warttembergk dess alten Geschlechts, dess Königreichs Böheim Obristen Erbschenkens, ... so dann der ... Fräwlein Sabinæ gebohrner Pfaltzgrävin bey Rhein, ... in dem fürstlichen Pfaltzgrävischen Hofflager zu Rottaw in dem Steinthal, gehalten durch Joannem Nicolai ...* Frankfurt am Main, Johann Nicolaus Stoltzenberger 1625.

⁴⁷ *Warttembergisches Heyrath Schiflein zu Ehren Dem Hoch- vnd Wolgebornen Herren Herrn Johanni Georgen Herrn zu Warttembergk deß Koenigreichs Boehaim ... Dann Der Durchlauchtigen ... Frawen Sabina Geborner Pfaltzgraevin bey Rhein ... Allegorisch verfertigt Vnd mit einem dreystimmigen Concert adorniret von Matthaео Apelle Fuerstl. Muenst. Bernst. Vice Secretario* (1630). Hartmut SCHAEFER, *Die Notendrucker und Musikverleger in Frankfurt am Main von 1630 bis um 1720. Eine bibliographisch-drucktechnische Untersuchung II* (Catalogus musicus VII), Kassel 1975, s. 426, obr. 3.

⁴⁸ P. MAŤA, *Svět ...*, pozn. 3, s. 611–612, obr. na s. 612.

⁴⁹ P. MAŤA, *Svět ...*, pozn. 3, s. 907, pozn. 238.

⁵⁰ Klaus CONERMANN – Günther HOPPE (edd.), *Fruchtbringenge Gesellschaft. Der Fruchtbringenden Gesellschaft geöffneten Erzschein. Das Köthener Gesellschaftesbuch Fürst Ludwigs I. von Anhalt-Köthen 1617–1650*, Leipzig 1985, č. kat. 143 (*Der Fortjagende*); Martin BIRCHER (ed.), *Im Garten der Palme. Kleinodien aus dem unbekanntem Barock: die Fruchtbringende Gesellschaft und ihre Zeit* (Ausstellungskataloge der Herzog August Bibliothek 68), Berlin 1992.

Jana Jiřího z Vartenberka o rodovou reprezentaci vypovídají již zmiňované rodokmeny rozesílané ministrům švédské koruny. Bohužel se nedochovala vartenberská knihovna, kterou vlastnil Jan Jiří, a neznáme její podobu. Je dochováno pouze několik rozptýlených rukopisů a tisků vartenberské knihovny.⁵¹ Pramenně jsou pak doloženy vartenberské genealogické listiny a rukopisy. Otec Jana Jiřího z Vartenberka Karel vlastnil starobyrou „*genealogiam*“ vartenberského rodu na pergamenových listech. Z této genealogie čerpal informace rovněž Paprocký pro své genealogické kompendium *Diadochos*.⁵² Jeho syn Jan Jiří vlastnil jiné další vývody vartenberského rodu, které v roce 1609 zapůjčil Václavu Březanovi.⁵³ Jiné listy a listiny, které se vztahují k historii vartenberského rodu, byly vydány Janu Jiřímu a jeho bratru Otu Jindřichovi po smrti bezdětného Jana z Vartenberka († 1616).⁵⁴

Z knihovny své matky Kateřiny z Mansfeldu získal Jan Jiří z Vartenberka rovněž nějaké knihy, jak naznačuje dochovaný exemplář vydání Lutherova německého překladu bible.⁵⁵ Pozdně renesanční výzdoba vazby je obohacena o supralibros s mansfeldským znakem. Tisk je opatřen majetnickými přípisky dokládajícími, že bible byla majetkem Jana Jiřího, který ji daroval své sestře Julianě v roce 1605.⁵⁶ Dochované knihy Jana Jiřího z Vartenberka naznačují, že je nechával jednoduše vázat do kožených vazeb s jeho a manželčiným supralibros. Takový příklad reprezentuje kniha Octavia de Strady *De vitis imperatorum*

⁵¹ Část pobělohorské korespondence Jana Jiřího z Vartenberka je uložena v Saském zemském archivu. Některé vartenberské listiny získalo pražské Národní muzeum výměnou z královského kabinetního pruského archivu v roce 1847. Václav NEBESKÝ, *Dějiny Musea království českého*, Praha 1868, s. 111. Za laskavé poskytnutí informací ohledně vartenberských listin v pražském Archivu Národního muzea jsem zavázána PhDr. Mileně Běličové. Podle jednatelské zprávy Františka Palackého byly tyto listiny získány v roce 1847, ale není uveden jejich seznam ani přesný počet. *Časopis Českého Museum* 21, 1847, s. 655–667.

⁵² Srov. B. PAPROCKÝ, *Diadochos ...*, pozn. 3, s. 251. V budyšinské knihovně se nachází rukopis, který obsahuje genealogii Markvarticů. Rukopis je opatřen poznámkou, že se jedná o opis malovaného pergamenového rodokmenu, jenž byl písaři zapůjčen od Karla z Vartenberka na Turnově v roce 1589. Předlohou budyšinského rukopisu tedy byla shodná pergamenová genealogie, kterou zmiňuje Paprocký. B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Markvartici ...*, pozn. 2, s. 108.

⁵³ August SEDLÁČEK, O mateři Jiříka z Poděbrad a z Kunštátu, *Časopis Matice moravské* 30, 1906, s. 62.

⁵⁴ Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650* (Monographia historica 2), České Budějovice 2002, s. 183–184, 402–405.

⁵⁵ *Biblia, das ist die ganze heilige Schrift des alten und neuen Testaments* (1588): Praha, Národní knihovna, sign. 26 D 13. Pavlína HAMANOVÁ, Mansfeldische Wappeneinbande, *Marginalien. Zeitschrift für Buchkunst und Bibliophilie* 60, 1975, s. 43.

⁵⁶ Majetnické přípisky v tisku: „*En dieu mon Esperance. Hans Georg Herr von Wartemberg m[anu] p[ropria]*“ a „*Diese Bibel habe ich Hans Georg Herr von Wartemberg geschenkt meiner herzlichsten Schwester Frauen Juliana von Wartemberg, dass sie darinnen soll fleissig lesen und meiner nicht vergessen. Datum Skall den 6. Augusti Anno 1605.*“ P. HAMANOVÁ, Mansfeldische Wappeneinbande ..., pozn. 55, s. 43.

et caesarum Romanorum (Frankfurt am Main 1615).⁵⁷ Supralibros Jana Jiřího na přední straně vazby a jeho manželky Sabiny na zadní straně jsou opatřeny též čtyři tisky, které byly darovány v roce 1663 dnešní Staats- und Universitätsbibliothek v Brémách.⁵⁸ Do všech tisků je vlepěn grafický list Sebastiana Furcka s vartenberským erbem a rodokmenem. K těmto knihám patří dva české tisky, Hájkova *Česká kronika* (Praha 1541) a *Práva a zřízení zemská Království českého* (Praha 1564), šlechtický traktát Cyriaca Spangenberg *Adelsspiegel* (Schmalkalden 1591) a genealogická práce Wigulea Hunda *Bayrisch Stammenbuch* (Ingolstadt 1598). Dochován je i památník Jana Jiřího z Vartenberka s nákladnou damaškovou vazbou.⁵⁹ Součástí památníku je list z barevného papíru, nesoucí vyobrazení císařského orla s erby dědičných zemí habsburské monarchie. Na foliu dominuje podpis Maxmiliána II. s letopočtem 1572, přestože byl památník používán v letech 1602 až 1647. Příslušný list byl pravděpodobně získán již dříve a byl použit pro zvýšení prestiže památníku, jehož majitel byl příslušník rodu dědičných číšníků českého krále, a jako odkaz na vztah k panovníkovi.⁶⁰ Zmíněné rukopisy a tisky tak naznačují zájmy Jana Jiřího z Vartenberka v oblasti knižní kultury.⁶¹

Iluminace představuje zajímavý a ojedinělý vizuální pramen, který se váže k českému rodu pánů z Vartenberka. Iluminované bifolio reprezentuje obrazově-textovou památku. Na papírovém foliu je prezentována zmenšená kopie

⁵⁷ Opis textu na supralibros Jana Jiřího z Vartenberka na přední straně vazbě: „*HANS GEORG HERR ZV WARTTENBERGK OBERSTER ERBSCHENCK DES KONIGREICHS BOHEMEN*“ a jeho manželky Sabiny na zadní straně „*SABINA VON GOTTES GNADEN GEBORNE PFALTZGRAVIN BEY RHAIN HERZOGIN IN BAYERN*“ (současné uložení tisku není známo). Citováno podle J. SCHEUFFLER, [bez názvu], *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs* XXIV, 1901, s. 202.

⁵⁸ Opis textu na supralibros Jana Jiřího z Vartenberka na přední straně vazeb: „*HANS GEORGE HERR ZV WARTTENBERGK DES ALTEN GESCHLECHTS OBRISTER ERBSCHENCK DES KÖNIGREICHS BÖHEMEN*“ a jeho manželky Sabiny na zadní straně „*VON GOTTES GNADEN SABINA GEBORNE PFALTZGRÄVIN BEY RHEIN HERZOGIN IN BAYERN GRÄVIN ZV FELDENTZ VND SPONHEIM FRAW ZV WARTTENBERGK*“. Citováno podle O[to] WALDE, *Bücher und bibliotheksgeschichtliche Forschungen in Ausländischen Bibliotheken*, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* XVII, 1930, s. 84 [český překlad: Jan PACHTA, *Knihy, ukořistěné za války třicetileté v zemích českých, v knihovnách německých a holandských*, *Slovanská knihověda* 1, 1931, s. 76–79]. Autor uvádí pozměněnou variantu opisů textu na supralibros než J. Scheuffler. Srov. J. SCHEUFFLER, [bez názvu] ..., pozn. 57, s. 202.

⁵⁹ Památník Jana Jiřího z Vartenberka, Erfurt, Universitätsbibliothek, sign. Dep. Erf. Ce. 8^o 28. E[mil] STANGE, *Zwei Stammbücher des 17. Jahrhunderts*, 1. des Frh. Johann Georg v. Wartenberg (das sogenannte Stammbuch Kaiser Maxmilians II.), 2. des Herrn Georg Eberhard v. Boyneburg, *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte und Altertumskunde von Erfurt* 26, 1905, s. 27–81; Marie RYANTOVÁ, *Památníky, aneb, Štambuchy, to jest alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku* (Monographia historica 8), České Budějovice 2007, s. 198–199.

⁶⁰ M. RYANTOVÁ, *Památníky* ..., pozn. 59, s. 198–199.

⁶¹ Na tomto místě není dostatečný prostor pro bližší charakteristiku Jana Jiřího z Vartenberka jako stavebníka a objednavatele uměleckých děl.

Hasištejnského latinského epitafu Jana z Vartenberka (†1508) s pamětním nápisem, které byly součástí obnoveného pozdně renesančního vartenberského památníku ve svatovítské katedrále. Epitaf nechal renovovat Jan Jiří z Vartenberka v roce 1615. Součástí iluminace je i fiktivní vartenberský portrét s heraldickou výzdobou. Iluminace, Hasištejnského epitaf (s kontextuálně transformovaným významem) a pamětní nápis na iluminovaném bifoliu se váže k osobnosti litoměřického kanovníka Jana z Vartenberka, který byl v roce 1355 vyslán do Pavie Karlem IV. jako legát pro ostatky sv. Víta. Předpokládáme, že pro Jana Jiřího z Vartenberka vznikla tato iluminace pravděpodobně jako součást většího celku nesvázané složky. Tato složka snad mohla být volně vložena do některého z rukopisů, vlastněných Janem Jiřím z Vartenberka (?). Iluminace představovala jakési privatissimum tematizující rodovou paměť a snahu připomenout rodovou kontinuitu odkazem na předešlé generace předků a jejich činy. Iluminaci datujeme do doby kolem roku 1615, kdy Jan Jiří z Vartenberka nechával obnovovat vartenberský památník ve svatovítské katedrále. Takové datování iluminace nevylučují formální a slohové motivy pozdně renesančního architektonického rámu, pojetí portrétu či tvar štítu.

* * *

Příloha

Kritická edice epitafu Jana z Vartenberka (†1508)*¹

Jiří K. Kroupa

- 1 ^AWartenberga^B domus, quare^C tua lumina manant?^D
 Me miseram,^E *columen corruit*^F *omne meum.*
 ^GQuis nam? ^G*Ioannes, lux sacrae*^H *et gloria turbae,*
 spes patris, fratrum spes generisque sui.
- 5 Illene?^I Delegit cuius praecordia virtus
 aeternam sedem perpetuamque sibi?^J
 Anne ille?^K Antiqua praesignis^L origine? Cuius
 maiores patriae grande^M fuere decus?
- 10 Qui Pandioneas^N artes Musasque colebat,
 cui probitas Croesi^O charior aere fuit?^P
 Scilicet hunc etiam iuvenem mors abstulit orbi,^Q
 cum sinat^R immeritos vivere saepe diu?
 Hunc, inquam, rapuit saevissima,^S *nempe perennes*^T
 descriptae leges sic adamante^U *iubent.*

*¹ Tato komentovaná kritická edice byla připravena v rámci projektu č. 663612 podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy.

- 15 Dic, precor, aetatem,^V qua nos vitamque reliquit?
Quattuor^W et totidem vidit Olympiadas.^X
 Qua forma? *Flavus^Y crines faciemque^Z decorus*
quadratusque manus, pectora^{AA} adusque pedes.^{BB}
 Dic mores?^{CC} *Hostis scelerum^{DD} portusque bonorum,^{EE}*
 20 *assidue^{FF} laetus, cum gravitate tamen.*
 Quis clausit tumulo? *Genitor. Sed^{GG} desine, quaeso,^{HH}*
quaerere:^{II} nam lacrymae^{JJ} dicere plura vetant.

Idem^{KK} Iohannes^{LL} de Wartenberg, tum canonicus Lidomericensis, a Carolo IIII.^{MM} imperatore cum literatissimis quibusque^{NN} orator Mediolano Papiam^{OO} missus, anno M.CCC.LV.^{PP} corpus sancti Viti impetravit. | Praefuit et administratoris nomine archiepiscopatu Pragensi.^{QQ} Hoc^{RR} epitaphium a Iohanne | Georgio domino de Wartenberg amore vetustissimae suae^{SS} gentis renovatum die 9. Octobris^{TT} anno M. DC. XV.^{UU}

^A *M cum inscriptione (p. 296): EPITAPHIVM D. IOAN[nis de Wartenberg, & Tetzen, Praepo]siti Ecclesiae Pragenfis. // ^B Wartenberga] VArtmberga P; WARTENBERGA. H // ^C quare] cur sic P // ^D manant] MANVNT H // ^E miseram] miserum P // ^F corrui] CORVIT A // ^G Quis nam?] Quisnam? M; QVIS MANA? H // ^H sacrae] SACRA A // ^I Illene?] ILLE NE? H // ^J perpetuamque sibi?] PERPETVAMQ. () SIBI H // ^K Anne ille?] Ille, ille MP // ^L Antiqua praesignis] ANTIQVA () PRAESIGNIS H // ^M grande] GRANDI H // ^N Pandionias] Pandionias MP; PAVDIONEAS H // ^O Croesi] Cræfi P // ^P fuit] *omisso signo* () post FVIT H // ^Q v. 11] Ecce etiam hunc juvenem nostro Mors abstulit orbi. P // ^R sinat] SONAT H // ^S saevissima] SEVISSIMA AH // ^T perennes] PERENES AH; perenni MP // ^U adamante] ADAMENTE H // ^V aetatem,] AETATEM? A // ^W Quattuor] QVATVOR AH // ^X Olympiadas] Olympiades M // ^Y Flavus] FLANVS H // ^Z faciemque] facie'q, P // ^{AA} pectora] RECTORA H // ^{BB} v. 18] ... pectora, colla, pedes. M; Cuncto spirabat corpore forma Genus, P // ^{CC} mores?] mores: P; MORES: H // ^{DD} scelerum] SCELORUM H // ^{EE} bonorum] BONORUM: H // ^{FF} assidue] ASSILVE H // ^{GG} Genitor. Sed] genitor: sed M; Genitor: sed P // ^{HH} quaeso] *omisso signo* () post QVASO H // ^{II} quaerere:] QVAEREKE: H // ^{JJ} lacrymae] lachrymae MP // ^{KK} Idem] DEM H // ^{LL} Iohannes] IOANES H // ^{MM} Carolo IIII.] CAROLO. 4 H // ^{NN} cum literatissimis quibusque] CVM. LITERA () TIS QVIBUS H // ^{OO} Papiam] PAPIAVI H // ^{PP} anno M.CCC.LV.] ANO. 1355 H // ^{QQ} Pragensi] PRAGESI H // ^{RR} Hoc] HIC H // ^{SS} vetustissimae suae] VETVSTISSI, SVE H // ^{TT} 9. Octobris] 9 8BRIS H // ^{UU} Hoc epitaphium ... anno M. DC. XV.] *om. A**

Sigly:

- A** anonymní iluminované bifolio
H Honsatko (1833, viz výše pozn. 17)
M Mitis (1570, viz výše pozn. 9)
P Paprocký (1602, viz výše pozn. 3)

Básnický epitaf Jana z Vartenberka (11 elegických distich)^{*2} byl konstituován na základě čtyř známých textových variant (viz sigly) s přihlédnutím ke dvěma novodobým edicím – Jana Martínka (1996, viz výše pozn. 5, s. 64 a 66) a Marty Vaculínové (2006, viz výše pozn. 5, s. 147–148). Kurzívou jsou odlišeny výpovědi respondenta v imaginárním básnickém dialogu.

Prozaický dodatek se v úplnosti dochoval jen v Honsatkově laickém přepisu, **M** a **P** jej vůbec nemají, v **A** chybí dovětek o renovaci desky s epitafem.

Interpunkce a psaní velkých počátečních písmen byly upraveny podle dnešního úzu. Zkratky jsou rozepsány menší velikostí fontu, v případě epitafu se jedná pouze o příklonku *-que* (v **A** důsledně zapsána v podobě *’q;*). Označení meziřádkových předělů v prozaickém dodatku (|) vychází z Honsatkova přepisu. Do textově-kritického aparátu byly výběrově zahrnuty i interpunkční markanty, pokud jsou důležité pro genezi a tradování editovaného textu.

Z textové analýzy vyplývají následující závěry:

- Nově objevené anonymní iluminované bifolio zachovává původní znění Hasištejnského epitafu podle zápisu na desce zavěšené až do poloviny 19. století v chrámu sv. Víta v Praze. Autor bifolia k ní měl přístup, nebo mohl pracovat s jejím přesným opisem. Několik málo písařských chyb může vyplývat z neznalosti básnického metra nebo z rozkolísanosti dobové ortografie (v. 2: *coruit*, v. 13: *perenes*), resp. z chybného čtení diftongu *Æ* (v. 3: *sacra*; v. 13: *sevissima*). Chybějící dovětek prozaického dodatku pak může (ale nemusí) signalizovat, že iluminované bifolio vzniklo v období před r. 1615 (*terminus ante quem*).
- Laický přepis Honsatkův i přes množství chyb potvrzuje v celkovém znění, v několika písařských shodách s **A** (v. 13: *sevissima*, *perenes*; v. 16: *quatuor*) a naznačením meziřádkových předělů,^{*3} že jeho autor znal epitafní desku z autopsie. Navíc jako jediný zachoval (byť s několika koruptelami) dovětek o renovaci desky v r. 1615.
- Mitis se při svém vydání v *Appendixu* k *Farrago* z r. 1570 mohl zřejmě opřít o znění epitafu zapsané v některém z autentických, dnes však ztracených básnických rukopisů Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a s epitafní deskou pravděpodobně nepracoval, pokud ji vůbec znal. Naznačuje to unikátně dochovaný titul básně a několik odlišností od verze **A**, z nichž nejzajímavější nacházíme ve v. 18 (k tomuto verši se ještě vrátíme níže).
- Bartoloměj Paprocký z Hlohov se sice u svého vydání Vartenberkova epitafu v *Diadochu* (1602) odvolává na „epicedium v tyto slova napsané“ „na druhé tabuli“ „na zámku v kostele svatého Víta“ (s. 264), avšak jeho podání se blíží více Mitisově edici než znění zapsanému na epitafní desce – srov. shody, které se vyskytují pouze v **P** a **M** (v. 5: *Ille, ille*; v. 9: *Pandionias*; v. 13: *perenni*;

^{*2} Srov. A. TRUHLÁŘ – K. HRDINA (zal.), J. HEJNIC – J. MARTÍNEK (pokr.), *Rukověť ...*, (viz výše pozn. 9), 3, s. 199.

^{*3} Honsatko pro ně (s několika posuny a opomenutími) použil kombinaci znaků (|).

v. 21: dvojtečka před *sed*; v. 22: *lachrymae*). Vzhledem k dalším, poměrně četným odchylkám a chybám v tomto vydání (viz textově-kritický aparát), z nichž nejfrapantnější je metrický „dekadentní“ začátek verše 11 a jinde nedoložený významově problematický verš 18, se můžeme domnívat, že Paprocký sice o epitafní desce ve sv. Vítu věděl, avšak jejím přesným reprodukováním se v duchu domácí humanistické historiografie nezatěžoval; spíše mlčky a nedbale využil Mitisovu edici.^{*4} Paradoxní je, že právě jeho znění se stalo pro další staletí „kanonickým“: do svých prací je převzali – ovšem již s glorifikujícím odkazem na Hasištejnského jako autora – jak Jan Florián Hammerschmidt,^{*5} tak Josef Petr Václav Dittrich^{*6} nebo Antonín Frind.^{*7}

Zvláštní pozornost si zaslouží především verš 18 editovaného epitafu. Tento pentametr se dochoval v několika variantách:

A: *quadratusque manus, pectora adusque pedes.*
 Mitis: *quadratusque manus, pectora, colla, pedes.*
 Paprocký: *cuncto spirabat corpore forma Genus.*

Paprockého znění nedává příliš dobrý smysl – o to překvapivější je, že se k němu přiklonila s odvoláním na jeho původnost^{*8} editorka souborného básnického díla Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic Marta Vaculínová, i když i ona do něj musela edičně zasáhnout, aby ve své kostrbatosti nabylo aspoň nějakého významu („*cuncto spirabat corpore forma, genus*“). Vezmeme-li v úvahu i další jinde nedoložené textové odchylky v Paprockého verzi, pak musíme tento verš označit za neautentický, za svévolnou náhradu původního autorského znění.

^{*4} Otázka možného zamlčení Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic jako autora epitafu by stála za samostatný exkurs: Paprockého mohlo motivovat jak konfesijní založení potenciálních čtenářů *Diadochu*, tak jejich případná neznalost, možná i kulturní a časový odstup od tohoto svérázného katolicky orientovaného intelektuála.

^{*5} *Gloria et majestas ... Wissehradensis ecclesiae apostolorum Petri et Pauli ...*, Praha 1700, s. 548.

^{*6} *Series praepositorum ... ecclesiae ... Petri et Pauli in castro Wissehrad ad Pragam*, Praha 1802, s. 60.

^{*7} *Die Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diocese*, III, Praha 1872, s. 475.

^{*8} M. VACULÍNOVÁ (ed.), *Bohuslaus ...* (viz výše pozn. 5), s. XXVII: „Verisimile etiam est textum in Paprocii libro (**h**) contentum et (commentario affirmante) ex imagine tempore Hassensteinii picta exscriptum vetustiore esse quam textum in editione i [= Mitis, *Farrago*].“ Podobně – ovšem s významovým posunem neosobního Paprockého sdělení – na s. XX: „Paprociius narrat se epitaphium Ioannis Vartenbergensis in pictura antiqua in templo arcis Pragensis sita vidisse textumque descripsisse.“ Srov. Paprocký (1602), s. 264: „Téhož, jakž se domnívám, spatřuje se osoba na tabuli vymalovana [!] na zámku v kostele svatého Víta [...] a na druhé tabuli epicedium v tyto slova napsané.“ – Ve světle tohoto sdělení působí poněkud paradoxně, že na jiných problémových místech se editorka důsledně držela Mitisova podání. Pro úplnost je nutné ještě opravit chybu v textově-kritickém aparátu k v. 22: *P* má *lachrymae*, a nikoliv *lachrimae*, jak uvádí Vaculínová na s. 148.

Co však Paprockého k tomuto zásahu motivovalo? Domnívám se, že určitá polysémantičnost originálu, která je v rozporu se žánrem epitafu, jenž se má soustředit na oslavu kladných vlastností a pozitivních skutků zesnulého. Uvědomil si to již Tomáš Mitis, když ve spojení „pectora adusque pedes“ nahradil slovo „adusque“ neutrálním „colla“. Tuto básnickou hříčku si lze totiž vyložit dvojmým způsobem: jednak jako oslavu souměrného, ladného těla („quadratusque“), s konkrétním odkazem na ruce, břicho a nohy („manus, pectora adusque pedes“, česky bychom řekli „od hlavy až k patě“), jednak jako nepřilíš pochvalnou charakteristiku tělnatého muže („břicho až k nohám“, frazeologicky „pupek až na zem“). Tento dvojsmysl, jež můžeme *cum grano salis* přičíst Hasištejnského básnické genialitě, zřejmě dráždil až k neúnosnosti jeho mladší humanistické souputníky, zvláště když se v osobě Jana z Vartenberka jednalo o příslušníka vyššího katolického kléru, u něhož se napojení na tehdy běžný topos „vypaseného“ duchovního samo nabízelo. Tuto domněnku potvrzuje i použití adjektiva „quadratus“, které vedle vyjádření nejvyšší dokonalosti mohlo v dobovém kontextu nést i negativní konotace, když ve spojení s postavou označovalo muže „hranatého“, robustního, v asociaci na čtyři údy bychom česky řekli „samá ruka, samá noha“. Nejen v českém prostředí se již od středověku běžně užívalo k hanlivé charakteristice sedláků – např. „rustici quadrati“ v údajně bohémikální anonymní skladbě *Filia, si vox tua*, unikátně zachované v třeboňském rukopisu Oldřicha Kříže z Telče (Státní oblastní archiv Třeboň, ms. A 4, fol. 408^v), nebo „quadrati coloni“ v básnickém sporu *Videant, qui nutriunt*, v českém prostředí známém jako *Podkoní a žák*. S trochou nadsázky tedy můžeme konstatovat, že zatímco Tomáš Mitis přistoupil k „vylepšení“ Hasištejnského básně poměrně citlivě, Paprocký bez okolků nahradil celý verš svým nepovedeným pentametrem (nerozpakoval se přitom ani zopakovat výraz „forma“ z básnické otázky v předchozím verši ...).

Shrneme-li osudy epitafu Jana z Vartenberka chronologicky, pak vše klíčové se odehrálo v rozmezí let 1508–1615. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic básnicky oslavil svého přítele bezprostředně po jeho smrti († 8. 1. 1508) a možná již v souvislosti s jeho pohřbem, který vypravil jeho otec, byl text epitafu přenesen na dřevěnou desku, která byla zavěšena v chrámu sv. Víta. Po roce 1541, v návaznosti na vydání Hájkovy *Kroniky české*, se v českém prostředí rozšířila informace o italské misi stejnojmenného předka Jana z Vartenberka, vztažené Václavem Hájkem z Libočan k roku 1355.*⁹ Paprocký pak ve svém *Diadochu* (1602) „obohatil“ Hájkův údaj o domněnku mylně ztotožňující oba Vartenberky. Vycházel při tom z vartenberského erbu na desce s posmíváním Kristu, sousedící s epitafní deskou, avšak nemohl se opřít o výslovnou nápisovou identifikaci ani zobrazeného, ani básnický oslaveného příslušníka rodu Vartenberků – jak říká: „Téhož, jakž se domnívám, spatřuje se osoba na tabuli vymalovana [!] na zámku v kostele svatého Víta, ovšem bez nápisu [...], podtrhl JKK.“ Pokud tedy budeme považovat Paprockého svědectví za důvěryhodné, pak druhá nápisová deska s latinským prozaickým dodatkem byla do chrámu sv. Víta

*⁹ *Kronyka česká*, Praha 1541, fol. CCCXXV^v.

přidána nejdříve po roce 1602 a nejpozději v říjnu 1615, kdy v rámci renovace básnického epitafu Janem Jiřím z Vartenberka mohla být nově pořízena celá, nebo na ni – již existující – bylo k 9. říjnu 1615 připsáno jedenapůlřádkové sdělení o proběhnuvší renovaci. Je tedy vysoce pravděpodobné, že anonymní iluminované bifolio, nesoucí mj. právě první část onoho prozaického dodatku, vzniklo (bez přihlédnutí k stylové analýze malířského portrétu) po roce 1602 a nejpozději v souvislosti s renovací epitafní desky v říjnu 1615. Hypoteticky lze připustit i možnost jeho vzniku po roce 1615, pak by však bylo nutné zabývat se mj. otázkou, proč na něm chybí informace o renovaci epitafu.



‘Wartenberga domus, quare tua lumina manant?’ The moving Story of the Vartenberk Epitaph. An Unknown Illumination with the Epitaph of the Provost of St Vitus Jan of Vartenberk († 1508)

MARTINA ŠÁROVCOVÁ

SUMMARY

The Academy of Sciences Library has purchased a so far unknown and unpublished illumination accompanied by Latin verses from the Swiss antiquarian bookshop Dr. Jörn Günther Rare Books AG. The illumination is an interesting and unique visual source related to the Czech family of the Lords of Vartenberk. The paper folio contains a smaller copy of Bohuslav Hasištejnský's Latin epitaph of Jan of Vartenberk († 1508) with a commemorative inscription, which were part of the restored Late Renaissance Vartenberk epitaph in St Vitus Cathedral in Prague. Jan Jiří of Vartenberk had the epitaph restored in 1615. The illumination contains also a fictitious Vartenberk portrait with heraldic decoration. The illumination, Hasištejnský's epitaph (with the meaning adjusted to the context) and the commemorative inscription present the figure of the Litoměřice Canon Jan of Vartenberk, who was sent to Pavia by Charles IV in 1355 to fetch the relics of St Vitus. We suppose that this illumination was probably made for Jan Jiří of Vartenberk as a component of a larger whole, which formed part of an unbound quire. This quire could have been loosely inserted in one of the manuscripts owned by Jan Jiří of Vartenberk (?). The illumination acted as a privatissimum thematising family memory and an attempt to recall the family continuity through a reference to previous generations of ancestors and their actions. The illumination is dated to the time around 1615, when Jan of Vartenberk had the Vartenberk memorial in St Vitus Cathedral restored. Such dating of the illumination is not excluded by the formal and stylistic motifs of the Late Renaissance architectural frame, the concept of the portrait or the shape of the escutcheon.



Obr. 1: Iluminované bifolio s Hasištejnského epitafem Jana z Vartenberka († 1508), pamětním nápisem a portrétem Jana z Vartenberka, kolem roku 1615. Knihovna AV ČR, v. v. i.



Obr. 2: Votivní deska Jana z Vartenberka ze sbírek Národní galerie v Praze.
Fotografie © 2013 Národní galerie v Praze.